

MÁRIA ČIŽMÁROVÁ*

Nárečové texty ako zdroj slavistických štúdií¹ Na počesť Ivana Paňkevyča (1887 – 1958)

ČIŽMÁROVÁ, M.: Dialect Texts as a Source of Slavic Studies. In Honor of Ivan Paňkevyč (1887 – 1958). *Slavica Slovaca*, 58, 2023, No 1, pp. 138-147 (Bratislava).

The author of the article presents the life and work of Ivan Paňkevyč, a leading Ukrainian researcher. She describes in details his research on Ukrainian dialects in Transcarpathia and Eastern Slovakia in the first half of the 20th century. Essay provides an overview of the scientific works of the linguist, containing valuable texts as a source of Slavic studies written by the author himself in the field or his predecessors.

Ivan Paňkevyč, Ukrainian dialects, dialectology, dialect texts

Vo februári roku 2023 uplynulo už 65 rokov od úmrtia I. Paňkevyča, popredného ukrajinského jazykovedca, dialektológa, folkloristu, historika a pedagóga, ktorého život a dielo sú spojené aj s východným Slovenskom. Jazykovedec zanechal pre slavistické štúdie vzácne nárečové texty zapísané na východnom Slovensku a Zakarpatsku v prvej polovici 20. storočia. Priblížime čitateľovi niektoré z týchto cenných zápisov, o vydanie ktorých sa po smrti bádateľa zaslúžili jeho študenti z Karlovej univerzity v Prahe a iní autori.

Zo života slavistu. Ivan Paňkevyč sa narodil 6. októbra 1887 vo Ľvovskej oblasti na Ukrajine v obci Ceperov. Po gymnaziálnych štúdiách vo Ľvove pokračoval v rokoch 1907 – 1909 v štúdiu ukrajinskej filológie na Ľvovskej univerzite. Po štyroch semestroch vysokoškolského štúdia získal štipendium Viedenského ministerstva školstva pre ukrajinských slavistov a pokračoval v štúdiu na Viedenskej univerzite. Navštevoval prednášky z porovnávacej gramatiky, cirkevno-slovanského jazyka a zo slovanských jazykov (ruštiny a srbo-chorvátčiny), srbo-chorvátskej a staroslovanskej literatúry. Svoje štúdium vo Viedni považoval slavista za ideálne.² Po prednáškach (maximálne 20 hodín týždenne) študenti vysedávali v knižnici slavistického semináru alebo v univerzitnej knižnici do večerných hodín. Mali možnosť navštevovať všetky divadlá vo Viedni lacno na študentské lístky, prezrieť si nádherné zbierky mnohých múzeí mesta. Dvorná knižnica bola pravidelne dopĺňovaná slavistickou literatúrou, okrem iného povinnými exemplármi vydaní všetkých slovanských národov žijúcich vo vtedajšom Rakúsku. Vysokoškolské štúdium I. Paňkevyč dokončil na Viedenskej univerzite a v roku 1912 získal titul doktora filozofie. Po absolvovaní letných kurzov ruského jazyka v Moskve začal učiť ruský jazyk v prestížnej viedenskej Konzulárnej akadémii. Neskôr urobil profesorské skúšky na Viedenskej univerzite

* Prof. PhDr. Mária Čižmarová, CSc., Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Inštitút ukrajinistiky, Ul. 17. novembra 1, 08001 Prešov, maria.cizmarova@unipo.sk.

¹ Táto práca bola podporovaná projektom Vega MŠVVaŠ SR 1/0060/19 *Slovanské medzijazykové a medziliterárne vzťahy (západoslovanský a východoslovanský kontext)*.

² Čižmarová, M. (ed.): Ivan Paňkevyč v korešpondencii a spomienkach svojej dcéry Marty Dolnyckej. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2019, s. 102.

a absolvoval necelé tri semestre štúdia archívniectva na Inštitúte rakúskej histórie. V roku 1919 po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie a zániku Konzulárnej akadémie vycestoval do Prahy, kde na Karlovej univerzite externe prednášal. Od roku 1920 viedol jazykové oddelenie na školskom úrade v Užhorode. V rokoch 1924 – 1936 redigoval časopis *Podkarpatská Rus* orientovaný na výskum každodenného života, jazykovedný výskum a výskum národných obyčajov. Redigoval tiež detský časopis *Vinočok* a pedagogický časopis *Učiteľ*, pripravil do tlače prvé školské učebnice. Na vtedajšej Podkarpatskej Rusi založil *Pedagogický spolok (Pedagogične tovarystvo)* a bol iniciátorom vzniku spolku *Prosvita* v Užhorode. V roku 1924 po získaní politickej moci moskovskými bol Paňkevyč prepustený zo školského úradu a preradený na užhorodské gymnázium, kde ako učiteľ pôsobil do roku 1939. Okrem pedagogickej práce sa Ivan Paňkevyč venoval aj vedeckovýskumnej práci, skúmal rukopisné pamiatky, ktoré objavil v najvýchodnejšej časti Československej republiky, ďalej skúmal miestne ukrajinské nárečia (východného Slovenska a územia Zakarpatska, ktoré do roku 1945 bolo súčasťou Československa), jazykové javy skúmal novými vedeckými metódami lingvistickej geografie a experimentálnej fonetiky. Pracoval vo fonetickom laboratóriu Karlovej univerzity v Prahe u profesora experimentálnej fonetiky Jozefa Chlumského. Osobne sa zoznámil s profesorom Bohuslavom Havránkom, zaujali ho jeho štúdie o metódach dialektologického výskumu. Poznal profesora Miloša Weingarta, ktorý pricestoval z Bratislavy do Užhorodu, aby spoznal jazyk ukrajinského obyvateľstva.

Ivan Paňkevyč svoje štúdie o dejinách skúmaného nárečia publikoval vo *Vedeckom zborníku [Naukovyj zbirnyk]* spolku Prosvita, v periodickom vydaní *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Ševčenka* vo Lvove, v zborníku Matice slovenskej, v *Časopise pro moderní filologie* a inde. Je autorom učebnice *Hramatyka ruskoji movy dľa vyščych škil, himnazij i škil horožanskych*, podľa ktorej si ukrajinský jazyk osvojila celá generácia vtedajších študentov. V roku 1938 vydal monografiu *Ukrajinski hovory Pidkarpatskoji Rusi i sumižnych oblastej (častyna perša zvučna i morfolohija)*. Od septembra roku 1939 pôsobil na 2. reálnom gymnáziu na Vinohradoch v Prahe, neskôr na dievčenskej škole a následne na 10. gymnáziu v Karlíne až do odchodu do dôchodku v roku 1950. V rokoch 1947 – 1951 prednášal na Karlovej univerzite v Prahe.³

Ivan Paňkevyč sa angažoval aj na východnom Slovensku, publikoval v detskom časopise *Kolokolčik-Dzvinočok*, bol členom redakčnej rady časopisu *Družno vpered*, napísal *Krátke pravidlá ukrajinského pravopisu* (Korotki pravyla ukrajinskoho pravopysu, 1952). V rokoch 1946 – 1952 precestoval všetky dediny východného Slovenska, kde sa nachádzali pravoslávne cerkvi, a zozbieral pamiatky miestneho ukrajinského jazyka. Zomrel v roku 1958 v Prahe, pochovaný je v Olomouci. Rukopisný materiál bádateľa odovzdala jeho rodina *Památníku národného písemnictví Národního muzea* v Prahe. V roku 1961 bol archív znárodnený a 30 rokov s materiálmi archívu nikto nepracoval. Po nežnej revolúcii v roku 1991 bol v rámci reštitúcie archív Ivana Paňkevyča vrátený jeho dcére Marte Dolnyckej, ktorá ho spracovala a odovzdala archívu *Muzea české literatury* v Prahe. Časť archívu pani Dolnycká venovala Zuzane Hanudelovej a Mikulášovi Mušinkovi.

Terénny výskum. V priebehu rokov 1922 – 1933 v čase letných mesiacov I. Paňkevyč absolvoval exkurzie do terénu a skúmal živú reč obyvateľstva. Navštívil 179 zo všetkých 520 lokalít v Podkarpatskej Ukrajine, na Slovensku a rumunskom Maramoroši, kde získal jazykový materiál pre svoj jazykovedný výskum. Využil aj zápisy svojich predchodcov – Olafa Brocha, Ivana Verchratského, Volodymyra Hnat'uka, Jozefa Víry a iných bádateľov, ktorí preskúmali okolo sto lokalít. Spolu teda I. Paňkevyč získal nárečový materiál z 280 lokalít. Od roku 1922 obišiel

³ Čižmárová, M.: Ivan Paňkevyč – významný ukrajinský jazykovedec. *Slavica Slovaca*, 2012, roč. 47, č. 2, s. 162.

Užanskú, Berežanskú a Maramorošskú vrchovinu, Maramoroš Dolišnij a v roku 1923 oblasť južne od Užhorodu, v roku 1924 okolie Uble na východnom Slovensku (ktoré pred ním preskúmal O. Broch), neskôr celú Huculčinu, južnú oblasť na hranici s Maďarskom okolo Sevľuša, a stred Zakarpatska (Podkarpatska).⁴

V povojnovom období sa I. Paňkevyč sústredil na **otázky historickej dialektológie**. Zozbieral písomné pamiatky v dnešnej Zakarpatskej oblasti Ukrajiny a východného Slovenska zo 16. – 18. storočia. Skúmal jazyk týchto pamiatok a mnohé pamiatky publikoval, napríklad *Tyšivska Alexandrija iz počatku 18. st. Text i jazykova analiza* (1922), *Pokrajni zapysy na pidkarpatskykh cerkovnykh knihach*, časť I. (1929), *Pokrajni zapysy na pidkarpatskykh cerkovnykh knihach*, časť II. (1937), *Fol'varočna hramota Alexija Myrolovycha 1607 jak pamjatka ukrajinskoho lemkyvskoho hovoriv na Spyši* (1946 – 1948), *Dvi lemkyvski hramoty z počatku XVI stoliťa* (1954).

V roku 1958 vydal monografiu *Narys istoriji ukrajinskykh zakarpatskykh hovoriv*, častyna I. *Fonetyka*, v ktorej podáva svoj výskum na základe prvýkrát spracovaných miestnych pamiatok rozličného obdobia. Ide o prvú monografickú prácu opisu miestnych pamiatok v ukrajinskej jazykovede. Následne vychádza jeho práca *Do pytańna genezy ukrajinskykh lemkyvskykh hovoriv*, ktorú mal predniesť na 4. medzinárodnom kongrese slavistov v Moskve.

Vedecké práce jazykovedca *Narys istoriji ukrajinskykh zakarpatskykh hovoriv* a *Materialy do istoriji movy pivdennokarpatskykh ukrajinciv* boli publikované posmrtné. I. Paňkevyč zverejnil marginálne zápisy, ktoré získal v čase svojich expedícií po východnom Slovensku (v rokoch 1946 – 1952) na stránkach tlačенých a rukopisných bohoslužobných kníh zo 16. – 18. stor. Bádateľ navštívil všetky cirkvi, prešiel knižnice a múzea episkopátu v Prešove. Svoje zápisy mu poskytli aj ďalší bádatelia – Ivan Masycia, Andrij Šlepeckyj a Laszlo Dezsö. I. Paňkevyč využil *Pokrajni zapysy v pidkarpatskykh cerkovnykh knihach* (1929, 1937), vydanie Slovanškého inštitútu v Prahe *Pokrajni zapysy v pidkarpatskykh cerkovnykh knihach z dodatkom 4 monastyrskykh hramot* (1947). Na prácu bádateľa nadviazali a jazyk marginálnych zápisov na cyrilských tlačенých bohoslužobných knihách a fungovanie cirkevnej slovančiny v slovenskom prostredí skúmali pracovníci Slavistického kabinetu SAV v rámci grantového projektu *Duchovná pieseň v cyrilských rukopisoch z východného Slovenska a cyrilometodský odkaz* pod vedením zodpovedného riešiteľa P. Žeňucha.⁵ Ďalšie práce I. Paňkevyča – *Slovnyk ukrajinskykh hovoriv Zakarpaťta*, *Koladky i šchedrivky Zakarpa* a iné sa stále nachádzajú v rukopise.

Práce I. Paňkevyča z dialektológie a dejín jazyka značne prispeli k rozvoju týchto jazykovedných disciplín. Ukrajinský dialektológ Josyp Dzendzelivskij stanovil tri smery nárečového výskumu bádateľa: výskum fonetiky a morfológie súčasných dialektov, výskum historickej dialektológie (opis a publikácie miestnych historických pamiatok), príprava nárečového slovníka. Podľa dialektológa I. Paňkevyč v nárečových prácach na rozdiel od svojich predchodcov (I. Verchratského, V. Hnat'uka, O. Bonkala a iných) opisuje celý fonetický systém (nielen jeho osobitosti) a paradigmatické vzťahy, široko uplatnil porovnávaco-historickú metódu s využitím faktov písaných pamiatok, jeho práce majú výrazne lingvogeografické smerovanie.⁶

Vedeckej práci jazykovedca Ivana Paňkevyča boli doteraz venované tri zborníky – *Naukovyj zbirnyk Muzeju ukrajinskoji kul'tury* vo Svidníku (1969), *Materialy mižnarodnoji naukovoji kon-*

⁴ Киселівський, К.: Іван Панькевич. Winnipeg: Українська вільна академія наук, 1958, s. 18.

⁵ Žeňuch, P.: Nálezy cyrilských rukopisných pamiatok na východnom Slovensku. In: Slavica Slovaca, roč. 37, č. 2, s. 107-118.

⁶ Дзєндзєлівський, І.: Іван Панькевич як діалектолог. In: Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. I. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, odbor ukrajinskej literatúry v Prešove, 1969, s. 167.

ferenciji, prysvjačenoji pamjati I. Paňkevčyča (vyšiel v roku 1992 v Užhorode) a *Ivan Paňkevčyč i pytaňňa literaturnoji movy* (vydanie FF PU v Prešove z roku 2002).

Z bohatej vedeckej produkcie I. Paňkevčyča sa za najvýznamnejšiu prácu považuje jeho monografia *Ukrajinski hovory Pidkarpatskoji Rusi i sumižnych oblastej*⁷ z roku 1938. Zhrnul v nej takmer 15-ročnú prácu v oblasti fonetického systému a gramatickej štruktúry zakarpatských nárečí.

Zámerom autora bolo doplniť nárečový materiál zozbieraný svojimi predchodcami (Verchratskyj, Hnat'uk, Vira, Bonkalo) a typické jazykové javy preskúmať v ich geografickom rozšírení. V centre jeho záujmu boli tri nárečové skupiny – lemkovská, bojkovská a huculská a ich podnárečia. Do väčších celkov možno zaradiť: oblasť od rieky Teresvy do Latorice, oblasť od Latorice do Uhu, oblasť od Uhu do Laborca, oblasť od Laborca do Popradu a jeho okolia na západ, ostrovy.⁸ I. Paňkevčyč spracoval niektoré jazykové javy charakteristické pre jednotlivé nárečové oblasti. Spomedzi nárečových ostrovov východného Slovenska vyčlenil samostatné skupiny: 1. Obce Banské a Davidov, 2. Helcmanovce, Nižné a Vyšné Slovinky, Poráč a Závadku, 3. Osturňu, 4. Dedačov a Moškovce, ktoré sa podľa bádateľa zachovali vďaka svojej zemepisnej polohe pre ťažký prístup do týchto lokalít.⁹ Ukrajinské nárečia južne od Karpát členil na dva typy. Jeden z typov viac **archaický** zaberá celú oblasť od rieky Teresvy po Poprad. Pre archaický typ je charakteristické, že sa dodržiava rozdiel medzi starým **ы** a **і**. A druhý **novší typ** skúmaného nárečia sa rozprestiera na východ od Teresvy. I. Paňkevčyč upozornil v práci na výskyt bohatých koncoviek v nárečových substantívach maskulín (*panove, vitrove; psoma*). Súčasťou práce je päť izoglosných máp jazykových fonetických a morfológických javov a ukážky jazyka v podobe ľudových piesní, rozprávok, legend a i. Izoglosy sa podľa Paňkevčyča stretávajú v dolinách riek, najviac charakteristické pretínajú tok riek Laborca a Cirochy. Takými izoglosami sú: a) ikavizmus, b) koncovky adjektív v nominatíve singuláru neutier na **-e** (*dobre tel'a*) a v nominatíve plurálu všetkých troch rodov **-ы** (*dobry pany*) počnúc od Cirochy a Laborca; ustálený prízvuk na penultimé; d) zachovanie **l** popri strednom a mäkkom, a dokonca prechod tvrdého **l** do bilabiálneho **u**; f) stvrdnutie **c** v príponách **-ec, -ica**; g) silná palatalizácia **s, z** pred mäkkými samohláskami a ich zmena na mäkké sykavky **š, ž** (*š'ino, ž'ila*) a iné.¹⁰ Prílohou tohto príspevku sú aj ukážky nárečového materiálu zapísaného I. Paňkevčyčom na začiatku 20. stor. v lokalitách východného Slovenska (Zvala, Maškovce, Dedačov, Sukov, Suchá, Čabalovce) a uvedené vo vedeckej monografii *Ukrajinski hovory Pidkarpatskoji Rusi i sumižnych oblastej*. V súčasnosti s veľkým záujmom čítame texty, ktoré svojho času zapísal I. Paňkevčyč a ostatní jazykovedci priamo v teréne. Tieto texty sú lingvistickými a zemepisnými národnými pamiatkami, ktoré prijímame cez prizmu informácií, ktoré v sebe uchovávajú.

Obrovský lexikálny materiál pre **slovník ukrajinských zakarpatských a ukrajinských rusínskych nárečí** východného Slovenska, ktorý Ivan Paňkevčyč začal zbierať už v roku 1920, ostáva stále v rukopise. Obsahuje viac ako 130-tisíc zaregistrovaných slov, a hoci na jeho vydanie boli zainteresovaní viacerí jazykovedci (O. Zilynskyj, A. Kurimský, J. Dzendzelivskyj, P. Lyzanec, P. Čučka, Z. Hanudel'ová), dodnes sa predmetný nárečový slovník nepodarilo vydať. Slovanský ústav Českej akadémie vied v Prahe pripravuje elektronickú databázu Paňkevčyčovej kartotéky, ktorej výsledkom bude elektronické médium poskytujúce priestor na porovnávacie štúdie. Následne bude vydaný slovník juhokarpatského nárečia (viac o tom Vašíček vo svojej práci, 2013).¹¹

⁷ Па́нкевич, І.: Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. Звучня і морфологія. Прага: Орбіс, 1938.

⁸ Па́нкевич, І.: Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей, с. д., s. 346

⁹ Па́нкевич, І.: Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей, с. д., s. 20

¹⁰ Па́нкевич, І.: Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей, с. д., s. 354

¹¹ Vašíček, M.: Výskum juhokarpatských nárečí ve SLÚ AV ČR. Dostupné na: <https://www.academia.cz/uploads/media/preview/0001/04/6f2b673a28a4a69fdb66efc8e846776cd36dc64e.pdf>

Oblasť Karpát ako istý predeľ medzi východoslovanským a západoslovanským svetom priťahovala svojou svojbytnosťou a archaickosťou pozornosť mnohých jazykovedcov, etnológov, archeológov, antropológov, ktorí sa v Československu usadili po 1. svetovej vojne. Výskumnú činnosť na Podkarpatsku koordinoval a finančne podporoval Zbor pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi [Sbor pro výskum Slovenska a Podkarpatské Rusi], ktorý vznikol v roku 1928 v rámci Slovanského ústavu (1922) a bol zameraný na výskum najvýchodnejšej časti Československej republiky. V rokoch 1957 – 1967 prebiehal v jazykovedných akademických pracoviskách v Prahe výskum juhokarpatských ukrajinských nárečí zhromažďujúc nárečový materiál s cieľom opísať zvukovú rovinu, slovnú zásobu, tvaroslovie a skladbu tohto nárečia. Jeho výsledkom je v súčasnosti rozsiahla fonotéka, obsahujúca najtypickejšie nárečia 52 rusínskych lokalít. Vďaka grantovým projektom Českej akadémie vied, Ukrajinskej akadémie umenia a vied v USA boli publikované niektoré publikácie (*Rozpovid'i z Pidkarpat't'a*), prof. O. Leška vydal zásadné štúdie [*Govor sela Ublja vostočnoj Slovakii. Etjudy po ukrajinskoj dialektologii* (1973), *Prízvukový systém nárečí vesnice Zvaly na východním Slovensku* (1973), *Očerok morfologii sela Zvala vostočnoj Slovakii. Glagol'noe formoobrazovanie* (1979)].¹²

V publikácii *Rozpovid'i z Pidkarpat't'a. Ukrajinski hovory schidnoji Slovaččyny* (1998)¹³ autorov O. Leška, R. Šiškovéj a M. Mušinku sú umiestnené vybrané texty z magnetofónového archívu Slovanského ústavu ČAV v Prahe z týchto lokalít na východnom Slovensku – Uble, Novej Sedlice, Uličského Krivého, Kolbasova, Runiny, Zvaly, Nižnej Jablonky, Makoviec a Mirole. V textoch postupne zapisovaných v priebehu rokov 1959 – 1971 prevláda táto tematika: ľudia a obce, miestne zriadenie, zvyky a obrady, odev, strava, zvieratá, domáce hospodárstvo, rastliny, práca na poli, zaujímavé momenty zo života (život a práca v cudzine, cestovanie do zahraničia, nebezpečné príhody, dve svetové vojny, ťažké povojnové roky), rozprávky, piesne. V závere publikácie je umiestnený zoznam nárečových slov, slovákizmov a bohemizmov s ukrajinskými ekvivalentmi v azbuke (*bagov – недокурок, попіл з люльки; bahro – дерев'яна овальна частина колеса; balik – пакет; balta – сокира; bandurky – кар-топля; баповати – нудьгувати; biruv – сільський староста; bizovno – обов'язково, без сумніву, напевно; blavjaz – олівець*).

V roku 2002 vydal Mikuláš Mušinka publikáciu *Holosy predkiv [Hlasy predkov]*,¹⁴ ktorá obsahuje 98 ľudových piesní a 14 ľudových rozprávok zapísaných I. Paňkevyčom v roku 1929 v Prahe a v roku 1935 v Užhorode. Súčasťou publikácie je CD s 28 zvukovými záznamami piesní a krátkych próz. Ide o najstaršie nahrávky rusínskeho a ukrajinského folklóru. Prvé slúžili vedeckým účelom – v rámci projektu Českej akadémie vied. Druhé vznikli vďaka Rádiožurnálu (vtedy Radiojournal), ktorý v roku 1934 začal vysielat' z Košíc i pre Podkarpatskú Rus a potreboval vhodné nahrávky do vysielania. Aj akadémia, aj rozhlas platne s nahrávkami Paňkevyčovi venovali. Ten však nemal gramofón, preto ostali neopotrebované a neskôr sa dostali do rúk Paňkevyčovho študenta – ukrajinistu M. Mušinku. V hodnotenej publikácii sú umiestnené nahrávky autentického folklóru Rusínov-Ukrajincov obsahujúce piesne rôznych žánrov, tanečné melódie, rozprávky, legendy a povesti všetkých regiónov súčasnej Zakarpatskej oblasti a východného Slovenska 20. – 30. rokov dvadsiateho storočia, zhromaždených I. Paňkevyčom. Textovú časť publikácie tvorí úvod, z ktorého sa dozvedáme o dôvode vydania publikácie, životopisné údaje zberateľa, fotografie z rodinného albumu a i.

¹² Šišková, R.: Areálová studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska. Praha: Euroslavica, 2009, s. 12-13.

¹³ *Rozpovid'i z Pidkarpat't'a. Ukrajinski hovorky schidnoji Slovaččyny*. New York – Praha – Kyjiv: Euroslavica, 1998. 323 s.

¹⁴ Mušinka, M.: *Hlasy predkiv. Zvukové záznamy folklóru Zakarpatska z archívu Ivana Paňkevyča (1929, 1935)*. Prešov: Centrum antropológických výskumov a občianske združenie Diva, 2002. 256 s.

V roku 2005 vychádza publikácia *Ukrajinská nářečí Slovenska: Výzkum a zvukové zápisy z let 1957 – 1967*¹⁵ R. Šiškovéj, M. Mušinku a A. Mušinku. V 60. rokoch 20. storočia uskutočnili českí ukrajiniisti desiatky terénnych expedícií na východné Slovensko obývané rusínskym etnikom. Organizátorom a koordinátorom týchto expedícií bol A. Kurimský, nositeľ nárečia podobne ako spolupracovník expedícií Š. Piroš. Členovia dialektologických expedícií nahrávali podľa súboru tematiky rozprávanie o živote a práci miestneho obyvateľstva, ich zvykoslovie, piesne, čím nadviazali na predvojnovú prácu I. Paňkevyča. Táto publikácia je výsledkom práce pri záchrane zvukových záznamov: uvádza čitateľa do začiatkov a priebehu dialektologickej práce v skúmanej oblasti a zahrňuje ich doterajšie výsledky. Texty obsahujú bohatý etnografický materiál (detailný opis mužského a ženského odevu, postup tkania a výroby plátna, opis mužských a ženských poľných prác a používaného náradia, práce v lese, používané náradie drevorubačov, stolárov, kolárov, kováčov a iných remeselníkov v mnohých lokalitách skúmanej oblasti). Súčasťou publikácie sú aj texty jednotlivých obradov, sviatočných a každodenných piesní, texty o spôsoboch liečenia chorôb, texty obsahujúce detské hry, texty rozprávania o svadbách, narodení detí, o pohreboch a cirkevných sviatkoch, s ktorými sú spojené mnohé zvyky. Podrobný obsahový register s uvedením výskytu tematických celkov v súboroch CD spolu so slovným registrom je užitočnou pomôckou pri orientácii vo zvukovom materiáli. V publikácii sú umiestnené štúdie R. Šiškovéj *O výskume južnokarpatskej dialektnej zóny v českej ukrajínistike* [Дослідження південнокарпатської діалектної зони в чеській україністиці],¹⁶ M. Mušinku *Ukrajinská etnická spoločnosť východného Slovenska* [Українська етнічна спільнота східної Словаччини та її особливості]¹⁷ a informácie o obciach, v ktorých boli nářečové zápisy uskutočnené. Všetky nářečové texty vrátane piesní preložila do češtiny R. Šišková zo Slovenského ústavu AV ČR s prekladateľkou Ritou Kindlerovou so zachovaním presného zmyslu rozprávania a jeho ľudového, prípadne folklórneho rázu. Piesne zo zvukových záznamov vybrali M. Mušinka a J. Hrušovský z Prešovskej univerzity v Prešove.

Katedra ukrajínistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove pripravila do tlače a vydala korešpondenciu Marty Dolnyckej (v rokoch 1988 – 1994), jedinej dcéry Ivana Paňkevyča, adresovanú docentke Zuzane Hanudelovej. Témou korešpondencie *Ivan Paňkevyč v korešpondencii a spomienkach svojej dcéry Marty Dolnyckej* (2019)¹⁸ je úsilie dcéry zachrániť celoživotnú prácu svojho otca, výnimočného bádateľa, pre budúce generácie – jeho archív, písomnú komunikáciu s mnohými bádateľmi, nářečové zápisy I. Paňkevyča pre slovník ukrajinských juhokarpatských nářečí a iné materiály. Uvedomovala si svoj pokročilý vek, preto chcela dať archívny materiál otca do poriadku za svojho života a nedopustiť, aby sa vedecká pozostalosť I. Paňkevyča stratila, prípadne bola znehodnotená a nemohla tak slúžiť budúcim generáciám dialektológov a slavistov. M. Dolnyckú tešilo, že mladá generácia na bádateľa nezabúda a pedagógovia a široká odborná verejnosť sa hlási k jeho dedičstvu, hoci slavistu osobne nepoznali. Korešpondencia M. Dolnyckej so Z. Hanudelovou objasňuje mnohé biele miesta vo vedeckej práci i osobnom živote slavistu.

¹⁵ Šišková, R. – Mušinka, M. – Mušinka, A.: *Ukrajinská nářečí Slovenska. Výzkum a zvukové zápisy z let 1957 – 1967*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, Euroslavica, 2005. 184 s. + doprovodné CD.

¹⁶ Шишкова, Р.: Дослідження південнокарпатської діалектної зони в чеській україністиці. In: Šišková, R. – Mušinka, M. – Mušinka, A.: *Ukrajinská nářečí Slovenska. Výzkum a zvukové zápisy z let 1957 – 1967*. Praha: SLÚ AV ČR, Euroslavica, 2005, s. 9-34.

¹⁷ Мушинка, М.: Українська етнічна спільнота східної Словаччини та її особливості. In: Дослідження південнокарпатської діалектної зони в чеській україністиці. In: Šišková, R. – Mušinka, M. – Mušinka, A.: *Ukrajinská nářečí Slovenska. Výzkum a zvukové zápisy z let 1957 – 1967*. Praha: SLÚ AV ČR, Euroslavica, 2005, s. 35-70.

¹⁸ Čizmárová, M. (ed.): *Ivan Paňkevyč v korešpondencii a spomienkach svojej dcéry Marty Dolnyckej*, c. d.

Nárečové texty ako univerzálny zdroj jazykového materiálu umožňujú opísať nárečové systémy na rôznych jazykových rovinách. Naším poslaním je vytvoriť korpus nárečových textov, pričom dôležitá je nielen sieť nárečových lokalít, rozsah zápisu, použitá transkripcia, ale aj tematika zápisov. V dostupných textoch I. Paňkevyča zvyčajne prevažujú autobiografické naratívy nositeľov nárečia, rozprávanie o histórii obce, o vojne; rozprávanie na etnografické témy (svadba, krstiny, pohreb a i.) a folklórne témy (rozprávky, legendy, piesne). Nárečová textografia je úzko spätá s etnografiou a folklórom, preto sú nárečové textografické vydania dôležité nielen pre lingvistiku, ale aj pre históriu, etnografiu, sociológiu, dokonca aj politiku. I. Paňkevyč zanechal bohaté nárečové texty v rukopisnej podobe, o vydanie ktorých sa doposiaľ zaslúžili najmä jeho študenti z Karlovej univerzity v Prahe.

Na ďalšom mieste uvádzame ukážky nárečových zápisov I. Paňkevyča na východnom Slovensku z jeho vedeckej monografie *Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей* (1938, s. 513-515).

Звала – Zv'ala
Za pol'akūu

Šüst' pol'akūu išl'y na v'ymolot. Iak išl'y i v'id'ily tat'arku. I on'y sôb'i poi'aly, že to T'ysa, vel'yka v'oda. Ta hv'aryt', chto b'ude na sam p'ered pl'avati? Ta dr'uhyi ne b'ude lem Osaf'at, bo vūn naimudr'īšyi. I tak Osaf'at zaš'ôu izobl'ūk sa i zabr'au šm'a'ta na s'ebe i puš'ou pl'avati. I toťy za n'ym. Ale on'y tak pl'aval'y, že račkov'aly. I percšl'y na t'antot būk. No tep'ēr'ka c'yzme ūš'yt'ky tu, cy sa d'akot'yi ne zatop'yu iz nas.

Chto blude rachov'ati. Ta n'ycho ne b'ude lem Osaf'at. Iosafat postaŭl'au iich do š'oru i z'ač'au iich rachov'ati. I rach'ūie ne je iich lem pi'ať. A seb'e ne rachov'au. No i rach'ūie i ne m'ože n'iiak s t'oho v'yiiti. I nadys'ou i'eden č'olov'ik koľo n'ych i hv'aryt': što tu r'obyte? - А мы, hv'aryt', čeres T'ysu išl'i, ta sa jeden zatop'yu. - Та kŭlko vas b'ыло? - Šüst' nas b'ыло. Vūn popoz'erať, ie iich šüst. Ta m'ože by, hv'aryt', porachov'aly vy nas. Vūn č'olov'ik ūz'au p'alycu, jedn'omu daŭ i'eden, druh'omu daŭ dv'a, tr'ët'omu tr'y, četv'ertomu št'yri, pi'atomu pi'ať a š'esto-mu šüs'. I t'ak iich porachov'au.

Zapísané 3. 7. 1922 od Andreja L'ury, 50-ročného.

Машиківці – Mašk'ivc'i

Ia byŭ k'olo Počai'ova za d'êviat' mīs'ac'iy. B'yu iem na fr'onti, t'amyzme b'ыly k'olo i'ednoi v'ody 'Ikvy. Tam narod b'ыŭ r'us'ky, ukrai'nc'i. Tam bes'idov'aly po r'us'ky. Tam u Počai'ovi b'ыla i'edna c'ēr'kôu, t'am sa uč'ily r'us'ky krelici. Cer'kôu byla pob'yta ž'ôutou bl'achôu. Мы tam b'ыly dn'uka, byŭ tam č'istyi marmor'ovyi k'amîn'.

Zapísané 20. 8. 1933 od Janka Gajdoša, 40-ročného.

Дідачів – D'id'ačiy

M'oi rod'yč'i ž'ыjut ū Amer'yc'i. Mii ot'ec' i m'oja m'ati š'i žыie ū Amer'ykoi. Pami'atam iak n'a zochab'ili pokrad'ômn'i na p'ost'eli spati a ia sa tak rob'yla, že ja spl'u a ia u t'ым zn'ala,

že v'ony mi ne pakov'ali, že ia sp'ala a ia ny sp'ala. Ia u tым ne zn'am, iak von'y sa vыber'ali, a von'y dum'ali, že ia u tым n'e znam. Mi b'ыло sim r'ôk'iu. B'aba m'oiа kaz'ali m'ôii m'ateri, že by mi pod'akovala a von'a na sv'oiu m'at'ir, že nai d'iti spl'at, bo by plak'aly'. Von'y nam posyl'aly', hodov'aly' nas k'olo b'aby i na sv'ad'bu š'í mi posl'aly' tr'isto k'oron. Štefan'oi br'atoi pol'іku ai m'і pol'іku.

Zapísané 20. 8. 1933 od ženy okolo 30 rokov.

Суків – S'uk'iv

Za vojnu

1. Мы vыhn'аты ne b'ылы, ale už ne m'aly č'asu nas vыhn'аты. Vыhan'aly nas, 'ale s'a c'ofly, bo n'a nych nastup'aly Mosk'ale. T'a nas zochab'yly. Ale že pr'yšly Mosk'ale, ta nam b'idy ne b'ыло, n'et, bo nam chl'iba d'aly d'os'. A iak b'ылы Mad'ary byly, to b'ыs'me mus'ily z hol'odu pohyn'uty. Bo vin, k'ed' chlib мау, ta z nohôу zat'optaу na z'êml'u, žeby d'it'yna ne z'ala z'isty, 'ale дау B'oh, že Mosk'ale pr'yšly ta nas žыv'yly. Što s'amy m'aly, to i nam š'ыtkым d'aly. To b'ыло d'êuiät l'udy, ta k'ažды dên' nam d'aly jeden chl'ip, gu chl'ibu d'aly nam što s'amy iily zo sv'oho min'ažu.

2. Ia t'akyi čol'ôvîk, že ne l'ubl'u k'êd' r'obl'u, z'êby na n'a d'achto šat'ovaу. Ia na s'ebe sam r'obyу ta t'іku mih to zar'obyу a mi n'ycho to ne roskaz'uvaу. Ia lem tak l'ubl'u rob'yti.

Zapísané 9. 8. 1926 od Teodora Kuščaka.

Суха – S'ucha

1. Быу i'eden сын iz m'at'ir'iou i z žen'ou. A t'ota m'ati st'ara b'ыла. T'ai vin p'išoу do hrom'ady ai pr'yide d'omiу ta pov'idat' žen'am, što tam hrom'adil'i. A vîn pov'idat': no što hromad'yу. Ta pov'idat', što par'ibci b'udut. St'ary b'aby br'ali za žen'ы. A i'oho žen'a m'ыrkla „ы“. A tot'a st'ara b'aba pov'idat'; ы ne ы, t'ak bude, pov'idat', jak č'esna hrom'ada osud'yla.

2. Piš'ou s'a i'eden c'igan spov'idati gu panu. Tai pan pov'idat' na n'oho, kol'y s'a prykl'aknuу: t'іuko, cigan, b'oh'іу? – Vin pov'idat': pan prevel'ebnyi, ta ja n'e znam. Ta prec'і mi plovîdž, t'іuko b'oh'іу? |Ale c'igan pot'omu pov'idat': p'an prevel'ebnyi, nai mi pov'idat' t'іuko u iedn'i bor'ôn'і boron'ak'іу. – A pan prevel'ebnyi pov'idat': Cigan! Ia z boron'ami ne nar'abl'am. — Tak c'igan poviîdat': to ia z boh'ami ne nar'abl'am.

3. Piš'ou gl'eбан na z'ac'і tai ut'ikat' zac'. Ale k'ed i c'igan tam b'ыу, to gl'eбан мау p'ušku a c'igan мау mot'ыku. Tai jag gl'eбан str'ilyу taj z'ac'a z'abyу. Ale gl'eбан gu zac'ovi tai c'igan gu zac'ovi. Ta gleбан pov'idat', to ja z'aca z'abyу a c'igan pov'idat', ta ja z'ac'a z'abyу. Ta tam ne m'ohly s'a na t'îm z'ac'u podil'yti, bo c'igan pov'idaу, že vîn z mot'ыkoу z'ac'a zastr'ыlyу. A gl'eбан na n'oho pov'idat': znaš ты što c'igan? Ia v'oz'mu z'ac'a a pîd'eme d'omiу a moia gazd'ым'a z'ac'a pryhot'ovyт ta z'im'e na r'ano do ūi'edno. A tepêr'ka pol'ih'ame spati a k'omu sa b'ude naič'udn'iše sn'yti, ta tot sam z'ac'a z'ist. Ale na r'ano jak postav'aly tai gl'eбан sa zvid'ije: C'igan, p'ovidž, što tobi sa sn'ylo. Op'oviу c'igan na gleб'ana: Jich m'ylost! Naj on'y pov'idat' p'erše. – No pov'idat' gl'eбан, mi s'a sn'ylo, c'igan, že ia 'išou do n'eba h'oiî drab'ynoу. – A cigan poviîdat' na gleб'ana: hei, pov'idat', iich m'ylost', i iag ja v'yd'іу, že jny idut' do n'eba drab'yno у, ta ia t'ohды z'ac'a ziіу.

Zapísané 9. 8. 1926 od gazdu stredného veku.

Чабалівці – Čab'al'iŭc'ï

I'ag'im v'ýšoŭ do l'isa a tr'afyvim tam d'yky sv'yn'ï. A t'ag'im str'ilyŭ na jedn'oho tam ho poran'yŭ a tak iš'o l' d'ale a ja za nym. Š'im na n'oho v'ece stril'aŭ ale už'em ho ne tr'afyŭ, užem patr'on'ïu ne m'aŭ. Ai vîn už ne mîh utîk'ati, bo b'yŭ vel'ykyi s'n'ich. Ia dum'aŭ, že vîn už osl'ab a iš'ovim gu n'omu bl'yže a hled'avim dak'yi kon'ar, že ho d'ïbiu. A vîn sa obernuŭ n'azat a za mn'oŭ. A ia utîk na b'uč'ka a vîn pryš'oŭ pid b'uč'ka a t'am sto'iaŭ daiak'ych piat' m'inut. A t'ak zabr'aŭ sa i iš'oŭ d'ale. A ia zyš'oŭ z b'uč'ka a pîš'ovim d'omiŭ na patr'ony. A v'ýšovim n'azad a iš'ovim za i'oho sl'idom am ho zdohon'yŭ a t'agim ho zastr'ilyŭ. A m'aŭ v'ahy m'eter dv'acet k'ila.

Zapísané 29. 8. 1933 od Vasil'a Jaliča, 52-ročného.